

Az olvasás varázslata

Bevezető helyett a Kétségek könyve

HISZEM, HOGY MINDEN ELGONDOLT GONDOLAT
MEGTALÁLJA GAZDÁJÁT

A mostani gazdasági világválság felelőseinek egy része már kapott némi büntetést tetteiért. Hogy ez mennyire áll arányban az okozott kárral, az más kérdés, de a világot, különféle csatornákon elárasztó konzumkultúra vagy kulturális környezetszennyezés felelősei vígan teszik tovább a dolgukat. Pedig az olvasás visszaszorulásában nagy felelősség terheli őket. De vajon tényleg olyan nagy a baj az írás és olvasás terén, ahogyan gondoljuk? Olvasás nélkül nem tanulhatunk, még akkor sem, ha már vannak hangos könyvek, könnyen visszahallgatható, nézhető előadások, amelyek „fogyasztása” éppen úgy időigényes, mint az olvasásé. Mert befektetés nélkül nincs haszon. Túl a tanuláson, a piacot elárasztó „szórakoztató” irodalmi túlermelésen, valóban csökken a hagyományos regények olvasása. Kialakult helyette a könnyebben, erőfeszítés nélkül, akár írástudatlanként is nézhető film – átalakítva a szórakozási szokásokat. Egy jó regény olvasásának gyönyörűsége, érdekessége számomra abból áll, amikor a megértésen túl a történet kezdetén egyfajta szereplőválogatást végzek, hogy melyik leírt alakhoz milyen embert képzelek, akiket azután „magam” is öltöztetem a leírásból általam elképzelt környezetben. Tehát én rendezem az író által leírt történetet, és ezzel szélesítem magam részére a megjelenítés lehetőségeit. Ilyen olvasás után nyilván más szemmel nézzük az ebből a műből készült filmet. Természetesen más dolog érdekes ismeretterjesztő írásokat, vagy éppen vértől csöpögő és rémülettel görcsöt okozó bűnügyi rejtvényeket olvasni, mint odafigyelést és átélést kívánó irodalmat.

De mi is az irodalom? Márai Sándort hívom majd ebben az írásban még többször is segítségül, mert az ő írásművészetét ugyanolyan alapossággal kell megismernünk, mint az 1948-tól az általános iskolákban, gimnáziumokban, főiskolákon és egyetemeken belénk nevelt irodalmi ismereteket és felfogásokat. Az idegenkedés bizonyos íróktól, költőktől „a múltat végképp eltörölni” akarók eltökélt tanításának része volt, talán még ma is az. Sokan voltak a lelkesedzők és kiszolgálók, az új rendszerből hasznot húzóak, de tíz év sem kellett és Faludy György is rájött, hiába segítette ledönteni '47 tavaszán a Prohászka-szobrot, csak jól felhasználható eszköz volt egy akcióban. A később csalódottak, akik lelkesen támogatták pár évig a Magyar Kommunista Párt akcióit, Déry Tibor, Zelk Zoltán, Darvas József, Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál és sokan még lelkes fiatalok a Moszkvából hazatérteket, ők is csupán a tudatos tervet végrehajtók eszközei, áldozatai voltak, mint mi mindnyájan a naivul, idealistán lelkes félrevezetettek. Miközben a „polgárinak” címkézett írókat, költőket igyekezett az akkori – majd az Aczél György nevével

fémjelzett – kultúrpolitika is több nemzedékünkkel elfeledtetni. Mert „*a párt célja volt, hogy létrejöjjön az egységes szocialista realista magyar irodalom.*”¹ De a régi, poros könyvespolcok alján vagy a könyvek mögül előkerültek sok családban az értékes kötetek, és olvasták őket minden tiltás ellenére. Ebben az írásban még részletesen lesz szó például az „elfelejtettek” csoportjában is hátul lévők közül Fábián Gyula, Geréb László, Molnár Kata munkásságáról. Az irodalom tehát, mondja Márai: „*Az a rejtélyes fölösleg, túlzás, meglepetés, amely azért meglepő, mert nem akar semmit, csak önmagát adni, a költő lelkét. Ez az irodalom. Minden más ipar, meg lehet tanulni. Tanulják is az iparosok.*” (Márai Sándor: Napló 1957–58. 65. p.)

Kérdések és felvetések könyve

„TANÍTS ÚGY SZÁMLÁLNI NAPIAINKAT,
HOGY BÖLCS SZÍVHEZ JUSSUNK!”

ZSOLT 90,12

Az olvasással kapcsolatosan is jogos alapkérdés, hogy ki és miért tud vagy nem tud, akar vagy nem akar áldozni bármilyen szintű tudás megszerzéséért. A mindig szeretetre vágyó, de sokszor erőszakos lelkünkben mitől és miért ébred fel a vágy az ismeretszerzésre? Csak a hasznosság lenne a feltétele, vagy kíváncsiság, a tudásszomj, vagy mind együtt? Vajon napjainkban az értéket adó tartott művészetek iránt kevesebben érdeklődnek, mint régebben? Esetleg a kommersz tömegáru folyamatos ránk zúdulása kelti ezt az érzetet? „*A tömegnek legalább olyan hosszú időre van szüksége, amíg szellemi értelemben két lábra áll, mint kellett az egyénnek, amíg a fejlődés során abbahagyta, hogy négy lábon szaladgáljon.*” (Márai Sándor: Napló 1964–66. 335. p.) Amikor az ember – bármilyen technikai eszközzel – rögzíti sokszor csapongó gondolatait, tehát egyidejűleg ír és olvas, az emberi kultúránk nagy vágyát valósítja meg: azon igyekezik, hogy a kimondott szó megmaradjon; még akkor is, ha tudja: a szó bizony – minden formájában – veszedelmes eszköz. A „gondolatrögzítő” írástudó tehát agyagba nyomta, teknősbéka páncéljára karcolta, kőbe véste, falra, selyemre és papírosra festette – képiróként, kifejező szavunkkal – a kultúránként különböző jeleket, hogy dacoljon a könyörtelen elmúlással, így őrizve meg valamit sokszor szertelenül szállongó képzeletünk áradatából. A leírtakat azután rendszerezni kellett, elrakni, megőrizni. A nagyszerű és zseniális névtelen kreatívok Kínában már a VIII–IX. században előálltak a nyomtatott könyvek ötletével. Annak a XI. századi nyomdásznak, aki „*a mozgatható nyomóelemes nyomtatást felfedezte*” már a nevét is tudjuk: Bi Sheng mesternek hívták.² A „Gutenberg-galaxis” előtt háromszáz évvel tehát már létezett a „Bi Sheng-galaxis”! A fejlődés – eleinte – lassan, de biztosan ment végbe, majd a XIX. század technikai előrelépésétől napjainkig hatalmas utat tettünk meg. Ma már kezünkbe vehetünk – akár négy minőségi könyv árán – olyan elektronikus könyvet, helyesebben „könyvtárat”, amely kb. 1200 mű tárolására és olvasására alkalmas! Ezzel megszűnik az otthoni könyvtárak jelentősége, gondolhatnánk, de nem így van; az otthoni házi tudásbázisnak továbbra is nagy jelentősége lesz, mert szélesebb látókört biztosít olvasója számára. Az egyre növekvő információs áradatban, azonban nagyon nehéz megőrizni az egyéniség döntő szerepét, sokan feladják – mielőtt el-

kezdték volna – a küzdelmet, és azt veszik a kezükbe, amely „árunak” hatásosabb a kínálata. A legnagyobb gondot azonban, valamennyi művészeti ágban az „azonos arcok” problémájában látom. Az egyes művek és szerzők még a csapból is folynak lelkesen csobogva. Maradjunk a könyveknél és az „irányítottságnál”. Márai, Napló, 1955. 204. p.: „1660. körül Molière, a hívatásos író úgy érezte, már nem lehet kibírni a dilettáns műkedvelő irásdühét... egy folyóiratban olvasom, hogy az amerikai könyvkiadók egyre idegesebben fogadják a hívatásos írók művét, mert az írók nem „simák”, ragaszkodnak stílusukhoz, modorukhoz, nem engedik átírni, **a konvencionális minta szerint, műveiket.**” (Kiemelés tőlem. – Cz. F.) Háromszáz év alatt nagyot fordult a világ, és Márai feljegyzése óta eltelt csaknem hatvan évben ez tovább fordult, de nagyon elgondolkoztató. Az 1955-ben használatos amerikai módszer kísértetiesen hasonlít a vasfüggöny „másik” oldalán gyakoroltra! Azóta kialakult a „kanonizáltak”, a bírálhatatlanok rétege – néha egy-egy rikoltás hallatszik, de az nem kap ugyanakkora visszhangot, mint a kritizált személy és mű. A konvencionális igényeket kiszolgálók munkái mentesek a negatív megjegyzésektől és beállításoktól, minden „píszí” bennük. Tehát elég „simák”. Elérték a célt. Ezek a művek még élvezhetőek, bár színtelenek és szagtalanok, az írói szabadság gondolata pedig egyfajta nevelési szándékká változott a konvencionális minta hatására. A szépirodalom mellett vannak a vért és testnedveket folyató, kegyetlen, agresszív, pornográf kiadványok, amelyek a szabadpiac erkölcsé alapján teret követelnek maguknak. Káros hatásukat naponta tapasztalhatjuk. A (szellemi) ellenesség keze már rég betette a lábát, ahogyan ezt az egyszerű párttitkár mondta az üzemi gyűlésen.

Figyeljük meg, a technikai változások idején az új hordozókon megjelenő ismeretanyag is – a fenti mintára –, az előtérbe tolt előadók, együttesek, zenekarok, filmek és rendezők, írók, költők szempontjából válogatva van. A politikailag, eszmiségben, tartalmában „időszerűtlennek”, „nem elég korszerűnek” vagy divatosnak bélyegzett alkotások el-elmaradoznak. Egyesek előtérbe kerülnek, másokat elfelejtetnének velünk, és a hatalmas ismeretanyag mellett legtöbbször későn kapunk észbe. Ezért nem kerülnek át művek a kódexformából az ősnymtatványba, ősnymtatványból a tömeges nyomtatásba, bakelitől CD-re, magnóról internetre stb. A nálunk most bevezetett digitális átállás éppen a közszolgálati csatornákat helyezi végre megfelelő arányban az eddig mindent elnyomó kereskedelmi tévék mellé. De legtöbbször nem az emberiség eddig megjelent tudása van – általában – reprodukálva az új hordozókra és mindenki számára elérhetővé téve, hanem „divatnak”, „trendnek” mondott jelszavak mentén egyfajta „ajánlás” folyik. Léteznek az e-könyvek, amelyeken napilapokra, hetilapokra és folyóiratokra is lehet már előfizetni, amely esetben megjelenik e-könyvünkben a reklám! Akkor pedig előfordulhat, a rendszer „eldurvulása” esetén, hogy a Hófehérke mese úgy fog kinézni, mint a rádió kabaré ismert paródiája, ahol „a fiúk a bányában dolgoznak”! De akkor még mindig nincsen az e-könyvemre átvéve néhány olyan könyv, amelyre mondjuk, igényem lenne, mert időközben „kiszelektálódtak”. Egy pár példa. 144 éve jelent meg magyarul utoljára Edward Gibbon (1737–1794), kiváló angol történész 1776–1788 között írt világhírű műve: *A római birodalom hanyatlásának története*. Magyarul Hegyesy Kálmán fordításában 1868–69-ben adták ki. Más forrásból kiegészítve a feltehetően teljes cím: *A római birodalom hanyatlásának és esésének a történelme*³. Gibbon könyvében van egy történet a hunok előtti időből.

Krisztus után 350. körül, Constantius császárfi Pannóniában a limigantoknak nevezett (a tudományos névadás módszeréről külön tanulmányt lehetne írni) törzzsel tárgyal a törzs kitelepítéséről, eredménytelenül. A limigantok meghallgatták Constantius „nyájas és szelíd szavait, hirtelen” cipőjüket a levegőbe dobálták, és hangosan azt kiabálták a császár felé: „*Marha, Marha!*”! Gibbon azt mondja, a limigantok nyelvén ez „sértő kifejezés volt”; idézi Márai 1955-ös naplójában a Gibbon által leírt történetet. Márai Sándor továbbgondolja, magának is magyarázatot keresve az angol történész által leírt esetet. „*Gibbon azt írja: Marha, marha! – s ez nagyon különös. Angol nem tudja az így írott »marhá«-t kiejteni – kell hozzá egy »c« vagy »k«, hogy kimondhassa ezt a szót. A »Marha« tehát egy, a magyar törzsek érzékét 600 esztendővel megelőző kóbor keleti törzs nyelvében, pontosan a mi fonetikánkkal és mai írásunkkal egyezően, »sértő kifejezés« volt –, mint ahogy ma is az. (...) Lehet, hogy volt egy nagy nomád törzsi tartály a népvándorlás idejében, valamilyen mongol-ural altaji törzs-medence, amelyből ezer éven át rajzottak nyelvileg és fajilag azonos törzsek Nyugatra, s időnként »marhá«-t kiáltottak a nyugatiak felé? Lehet.*” Ez ma sem változott, tehetnénk hozzá, mert a gondolkozásunk teljes különbözőségén van a hangsúly! A „törzsi tartály” találó gondolata összhangban van a Paál Zoltán által lejegyzett Arvisura gyűjteményben szereplő 24 Hun Törzsszövetség gyakorlatával, amely leírja, hogy időről időre vándoroltak törzsek, népcsoportok a Kárpát-medencébe egymás megsegítésére.⁴ Gondoljuk csak végig, ez a történet mennyire illik a ma nekünk tanított elméletek sorába? Vagy ott van a Vámbéry Ármin révén Isztambulban megtalált és általa hazakerült *Magyarország Története (Tárik-i Üngürüs)*⁵ száz évig félretett és szándékosan felejtésre ítéltetett kötete, majd a megjelentetéséért vívott harc stb. Ebben a történetben Istvánnak nincsen bajor uralkodóházból felesége, így Imre nevű fiuk sincs, az ő fiát Péternek hívják... Nem irtja ki véres kegyetlenséggel, hatalmi harc ürügyén, rokonságát a magyar király; „csak” elfoglalja Bulgáriát és egész Szlavóniát, és a zsákmányból megépíti Székesfehérvár „nagy templomát” és „hatalmas várát.” Péter királynak pedig másodszori hatalomra kerülésekor nem a német-római császár rakja Székesfehérváron nagy kegyesen, fejére a koronát, hanem „az ország előkelőségei”; Péter Pécs várát és templomát építi fel stb. Ezen kívül nincsen szó, természetesen – teszem hozzá – a római katolikus egyház terjesztése érdekében történt cselekedetekről, sem István, sem László király esetében. Hiszen Mahmúd Terdzsüman (Tolmács Mahmúd) az akkori világból hatalmas területet birtokló legfőbb iszlám uralkodónak számol be Magyarország történetéről. Van „némi” különbség itt is, a nekünk tanítottakkal összevetve, mert vagy össze-vissza hazudott és hamisított Mahmúd Terdzsüman a rendelkezésére álló krónikák alapján Szülejmán szultánnak, akinek ajándékkul írta krónikáját; vagy 1543-ban Székesfehérvár elfoglalásakor még ilyen adatokat és eseményeket tartalmazó krónikák voltak valóban Fehérváron, az addig jól őrzött királyi levéltár birtokában!

Egy szót még az e-könyvekről és egy ötlet. Remek lehetőséget ad ez a technika arra, hogy egy-egy témakörrel megjelent több száz kötetet közös „elektronikus tető” alá lehetne hozni, összevetve így az összes kutatás eredményeit. Számunkra nagyon fontos téma lenne a magyarság őstörténete minden lehetséges megvilágításban, hogy végre valóban „demokratikusan” összeszedve együtt legyen a tárgykörrel megszólalt vagy szóló munkák sokasága. Melléje rendezve természetesen a megfelelő képanyagot.

Az őstörténeten kívül voltak aztán írók, költők, akiket feledésre ítélték szakmai, ideológiai, esetleg stílusbeli okokra hivatkozva. Egy pár név a sokból: Kuthy Lajos, Justh Zsigmond, Herczeg Ferenc, Mécs László, az irodalomtörténészek közül Péterfy Jenő, Bodnár Zsigmond, Hankiss János, Farkas Gyula. Szakértők hosszú listát tudnak összeállítani a korszakokként „elfelejtett” tudósokról, írókról, költőkről, egyéb művészekről. Ezeket a szelektálásokat mindig elősegítik és megerősítik a hatalom- és rendszerváltozások, de egyszerű miniszterelnök-cserék is. Aztán, ami 1919-ben nem sikerült, az 1949-től, a teljes proletárdiktatúra idején majdnem beteljesítette küldetését. Radikális tisztogatás és listázás következett, amely a könyvtárakat, könyveket és írókat – őket szellemileg és egzisztenciájukban – érintették az embertelen intézkedések. Sokan, minden ítélet és eljárás nélkül „egyszerűen” ebbe is belehaltak. A reménytelenségbe. A „múltat végképp eltörölni”, sokszor próbálták már a föld minden pontján az emberiség történetében; ha másként nem ment, hát véletlenül vagy tudatosan leégett egy-egy könyvtár, ledőltek szobrok, rommá lettek régi nagy kultúrát hirdető városok, várak. Ott jártak pórul a pusztítók, ahol szárított agyagtáblákba volt karcolva a szöveg, amelyek a tűzben kiégve még tartósabbá váltak! Olvasni azonban akkor is jó, jelet hagyni élvezet, akár kövön, fán, papíron vagy az égen; kézzel, tollal, tűzzel és vassal. Mert mindent nem lehet megtiltani.

Történelmi emlékkönyv

„NÉZD A JÖVŐ NAP HAJNALI CSILLAGÁT.
NEM, NEM TESZEM MÉG ÉN LE REMÉNYEMET.
FELTÁMAD ÁRPÁD NÉPE! BÍZZUNK
A MAGYAROK KEGYES ISTENÉBEN.”

(BATSÁNYI JÁNOS: MAJTHÉNYI BARTA KESERVE)

A magyar irodalom történetében nagyon jó példa erre a „félreállításra” Batsányi János (1763–1845) szerkesztő, költő, műfordító esete, aki ellen már kétszáz éve folyamatosan több „kifogás” is felmerült. Az első szakmai jellegű, nyelvünk korszerűsítésének vitájában, amely a „jotosok és ipszilonisták” között zajlott, az utóbbiak pártján volt következetesen, 1845-ben Linzben bekövetkezett haláláig. Kazinczy ezért mindenhol, ha megemlíti „Bacsányinak” írja nevét, mondván cinikusan, ahogy ejtjük, úgy írjuk. A második, amikor, bár nem bizonyítható rá, hogy részt vett volna tevőlegesen a Martinovics-féle összeesküvésben, de kiáll az ügy mellett, mert eszmeileg ért vele egyet, és ezért szenved Kufsteinben várfogságot. Szabadulása után Bécsben vállalt banktisztviselői állást. Szabadkőműves barátja, Alois Blumauer (1757–1845) egy baráti, irodalmi, társasági esten mutatta be egymásnak Gabriele von Baumberg kisasszonyt és Batsányi János börtönviselt magyar költőt. A hölgy akkor már ismert és sikeres költő volt a bécsi társaságokban, Ignaz Liebel egyenesen a „bécsi Sappónak” nevezi az egyébként szép és csinos hölgyet, aki jól táncolt, és maga tervezte jelmezeit a híres bécsi bálókra. Az addig irodalomszervező, szerkesztő Batsányi kufsteini fogsága után gyakorlatilag „elveszett” a magyar irodalom számára. A nem nemes polgárnak még alig ért valamit akkoriban a szava. Katona József is így járt, s mint Toldy Ferenc Batsányit, Katonát Arany János emelte fel nemzetének. A politikailag megbélyegzett költő gyanús volt a hatalom-

nak, ezt tetézte Napóleon és eszméi iránt tanúsított rajongása, amelytől az ország szabadságát várta az osztrák császár, magyar király és a basáskodó főurak képviselte elnyomás ellen. Kisfaludy Sándor és társai lelkesen részt vettek a nemesi felkelésben az osztrák császár és magyar király oldalán a győri csatában. Batsányi Napóleonnal tart Párizsba, ahol még évjáradékot is kap a Napóleontól (ezt volt kufsteini fogolytársának, Bernhard Maret-nak köszönhetette, akinek a kérésére előzőleg lefordította magyarra – itthoni visszhang nélkül – Napóleon kiáltványát), a korzikai iránt érzett rajongása a magát császárrá koronáztató Napóleon iránt megszűnik (csalódik, mint Beethoven). A Párizsba bevonuló osztrák csapatoknál önként jelentkeznek, de ez sem segít már rajta. Elítélik, és csak osztrák felesége, Baumberg Gabriella összeköttetéseinek köszönhető, hogy magányos várbörtönlakó helyett Linzben lesz száműzött, ahol a városban mégis valamelyest szabadon mozoghat, természetesen állandó megfigyelés alatt, feleségével együtt. Az itthoni irodalmi közvéleményben a nevét is alig merik kiejteni, mint jó száz évvel később a szocializmusban Máraiét, Wass Albertét, Nyíró Józsefét, és eléri az alkotó művészt sújtó legnagyobb csapás: elfelejtik. Azóta pedig – az egyébként hallhatatlan nyolc sora – *A franciaországi változásokra* című, híres verse miatt emlegetik Batsányit. Emlékét Toldy Ferenc őrizte és ápolta, aki fiatalkori, elhamarkodott, átgondolatlan kritikájával megbántotta a száműzetésben szenvedő költőt. 1847-ben el is ment Linzbe, hogy elvigye a jó hírt: a Magyar Tudományos Akadémia felvette az idős költőt tagjai sorába, de már csak Batsányi sírjánál mondhatta el – magában – a gondolatait. Batsányi szemben állt a tudatos karrierista Kazinczyval, akinél „*nemzetiben haladó, következetesen radikális*” volt (Nemeskürty István jelzői). Harcolt és küzdött – eredménytelenül – Ferenc császár és Metternich hatalma ellen, de elbukott. Hasonló forradalmi eltökéltséget majd Petőfinél látunk. Életének tanulságaiból pedig tanulhatnánk. Hosszú életet élt, erős szívvel és akarattal, szerető felesége oldalán.

A Ferenc császár és király rendszerében itthon nevelkedett Erdélyi János (1814–1868) író, irodalomtörténész, az MTA levelező tagja, a Kisfaludy Társaság titkára 1844. május 19-én Linzben meglátogatta az akkor 81 éves, 28 éve száműzött, már özvegy Batsányi Jánost, aki szinte napra pontosan egy év múlva fog meghalni 1845. május 12-én. Erdélyi így ír a találkozásról: „*Öreg Bacsányit még aznap meglátogattam. Ősz, mint a galamb, de hajának alig van hía. Sok hasonlat van ő és Goethe arca közt. Mikor beléptem, félreveté olvasmányát, mely a Hírnök volt. (...) Szobája körül könyvekkel; emiatt ágya sincs a falnál. (...) Nyelvünk kvantitása ügyében örömet fejezi ki, hogy az kvantitással bír. Ezt meg kell köszönni, mondá, nem lerántani igyekezni. Szíves, mosolygó beszéd, német, francia frázisokkal. Mikor elváltam, megígértem, hogy visszatérve meglátogatom. »Ki tudja, megérem-e – mondá.«*”⁶ De hazautaztában Erdélyi már nem Linz felé ment.

2013 májusában ünnepelhettük volna születésének 250. évfordulóját, de elmulasztottuk. A Batsányi házaspár már nem Linzben van eltemetve, mert a harmincas évek elején Falu Tamásék hazahozták Tapolcára földi maradványaikat, és ott újra el lettek hantolva. A mindenkori újratemetések történelmünk szomorú hagyományai közé tartoznak. Linzben ötven évvel ezelőtt, 1963-ban – a kétszázadik évfordulóra – szép és nagyméretű domborműves emléktáblát avattak Batsányi emlékére a Landstrasse 28-as számú házon. Ezek az emléktáblák Ausztriában négy-öt méter magasban vannak, hogy viszonylag védve legyenek a pillanatnyi érzelmi kitérésektől vagy a politikai változások vezérelte hirtelen indulatoktól.

Küzdelem könyve

„LÁNGSZALAGOS ARANYKERÉK
A HAJNALI ÉGEN,
ÉN FÖLFELÉ VÁGYAKOZTAM
S CSAK LENT LEHET ÉLNEM.”

(NAGY LÁSZLÓ: PÜNKÖSDI HAJNAL)

Engem az olvasás már akkor magával ragadott, amikor még csupán pár betűt ismertem az ábécéből. Úgy éreztem, mint aki egy titkos és varázslatos világba lépett be. A szívem nyitott volt és érzékeny, tiszta lemezére úgy írt rá az élet, akár negatív filmre a fény. Máig kitörölhetetlenül. Mohó kíváncsiságom napról napra bővítette a megismerésre váró környezetem emberi és tárgyi körét. Otthon, nagyszüleim lakásában is könyvek és a könyvek tisztelete vett körül. Apám és nagybátyám gyermekkori könyvei is ott voltak a nagyszülők könyvei mellett a család üveges könyvszekrényében. Az első pár betű ismerete már olyan szavakra hívta fel figyelmemet és juttatott eszembe, amelyeket addig még nem, vagy alig ismertem. Nyitrai nagyanym éppem beágyazott, és figyeltem, hogy a pördülő, puffanó párnákból piciny pihe perdült puhán a padlóra. Sajnos, nem volt sikere, sem akkor és később családkban az ilyen jellegű, akár költőinek is nevezhető próbálkozásaimnak.

A Szovjetunió széles szárnyai alatt hatalomképpé növekedett állampárt meghatározása szerint mindkét nagyszülői család az akkor nem éppen dicséretes „kispolgári” jelzővel volt illetve. Első iskolás évem kezdete 1957 őszén volt, az ellenforradalomnak nevezett forradalom első szomorú évfordulóján. A szovjet hadsereg segítségével 1945-ben létrehozott, előre eltervezett, tudatos társadalmi változtatások sora nem forradalom volt, hanem ravaszul végrehajtott hatalomátvétel. Tehát, aki ez ellen harcolt, az nem „ellenforradalmár” volt, hanem egy igazságtalan, kíméletlen világrend ellen küzdő, szabadságot akaró igazi, önzetlen forradalmár! Egy évvel korábban az aknazárral védett, Sztálin által kialakított terület zárt egységén pár hétre rést vágott a „tisztalelkűek zendülése”.

Két évvel azelőtt elváltak szüleim. A hirtelen adódott helyzetben ki-ki a maga élete párjával nekivágott – ’56 őszén, telén – ennek a résznek, a gyengén őrzött határnak, hogy új életet kezdjenek valahol máshol.

Anyámék „bátrak és eltökéltek” voltak, és Jugoszlávián, majd Ausztrián keresztül Amerikáig meg sem álltak.

Apámék a Lővér szállóig érték Sopronban, ahonnan csak „pár lépés a határ”, de ők visszafordultak. Hogy miért mondom el mindezt? Mert egyedül voltam, apám és anyám nem volt velem, a nagyszülők dolgoztak, és a felügyelettemmel megbízott nagybátyám élte az érettségi előtt álló fiatalok akkori életét. Szabadidőmben, hogy lekössem magam, eleinte rajzoltam, majd az ’57 karácsonyára kapott mesekönyvekből elkezdtem egyre többet és többször olvasni, a nekem tetsző képeket kirajzolni. Sőt! Eléggé el nem ítélt módon a könyvekben lévő rajzokat, legjobb tudásom szerint ki is színeztem. Elsős olvasókönyvemben ott volt Petőfi *Mi kék az ég!* című verse, az első, amelyet életemben az olvasás révén tanultam és értettem meg: „*Mi kék / Az ég! / Mi zöld / A föld! / zöld föld felett, kék ég alatt a / Hangos pacsirta fűtyörész: / Dalával a napot kicsalta, / A nap rá gyönyörködve néz.*”

Leckekönyv

„JAJ, BÍZ EZ A NEVELÉSZET
CSAK PIANO NEVEL ÉSZET...”

(ARANY JÁNOS)

Az önkéntes gyakorlásnak azután meg lett a hatása! Zsizi tanító nénitől sok „aranyötöst” kaptam jó olvasó tudásomért. Kaptam persze többekkel együtt, néha – egy kis neveléstörténeti kiegészítés következik – packát és körmöst is a rossznak ítélte magaviseletem miatt. A packát vagy a hosszú vonalzóval, illetve az „áldozat” tolltartójának fedelével, reszketegen és félve kinyújtott tenyerébe kapta a „rosszal-kodó” gyerek. A körmöst szorosan összefogott öt ujjá hegyére kapta az „elkövető” nebuló.

Helyzetünk, akár az „ideiglenesen” megszállt országé, megalázó, reménytelen és irgalmatlan volt. A magyarság meggyötört idegállapota, Erdélytől Amerikáig szintén nem volt ideiglenes. Sajnos. Ennek ellenére mi, tanulók igyekeztünk ösztönösen oldani a kötöttségeken, mint csikók a karámban, tanító nénink pedig tartotta magát fegyelmelési elveihez. Panaszkodó, tiltakozó szülőre vagy gyerekre nem emlékszem. De térjünk vissza az olvasáshoz, amit a várható sikerélmény buzdító hatására nagyon szerettem. Ezek a jutalom aranyötösök, kis aranyszínű kartondarabkák voltak, és egy ötös volt piros ceruzával rájuk írva. Három után kaptunk érte egy „igazit”. Az osztályunkban öten-hatan voltunk talán, akik ilyen jutalmat kaptunk rendszeresen. A többi harminc elvértve. Mi, a jól olvasók bárhol, bármilyen, az olvasókönyvünkben található vagy táblára írt szöveget folyékonyan el- és felolvastunk. Az egy-éves évfordulón a hatalom plakátjai is megjelentek a falakon. Azokon is lehetett ám az olvasást gyakorolni! Az egyik, számomra félelmetes falragaszon az ismert figura, ismert mozdulattal rivallt felém – ujjával fenyegetően rám mutatva – „Te sötétben bujkáló ellenforradalmár, reszkess!” Az „ellenforradalmár” kifejezés már közöttünk – hat-hét évesek között – is heves vitákat váltott ki. R. Józsi azt mondta, az ő bátyjai „igazi” forradalmárok, „ezek” bökött hátra a fejével, az ellenforradalmárok! Akadt az osztályban ugyancsak öt-hat olyan gyerek, akik még nyolcadikban is csak „bekegtek-bakogtak” olvasás helyett, hogy felsős magyar tanárunk – Jóska bácsi – szavaival jellemezzem őket. A többin eloszlottak a négyesek, tehát a jók, aztán a közepesek és kettesek – tehát az elégségesnek mondott olvasók között. Volt tehát egy felső és egy alsó réteg – a kitűnően és a gyengén olvasók rétege –, az előbbinek, kiegészülve a „jókkal”, öröm volt az olvasás, nem munka, az utóbbinak viszont gyötrellem és szenvedés. A felnőtté válásunk után ennek azután lettek következményei.

Vidám könyvecske

„AZ EMBER TISZTE, HOGY LEGYEN
BÉKÉBEN, HARCBAN EMBER.”

(ARANY JÁNOS)

Egy kis „ellenállási záradék”. Első osztályos tanuló voltam, és 1957 őszén történt, amit felidézek. Az előbb már említett R. Józsi a padtársam volt, zömök és

örökmozgó, élénk tekintetű srác, remek énekhanggal megáldva. Ezen a bizonyos őszi – „véletlenül” október végén vagy november elején – „egy szép napon” beállított osztályunkba a tanfelügyelő néni. Zsizsi tanító nénink okos taktikával először a gyengébbeket felszólítva a számolás, írás, éneklés és olvasni tudásunkról mutatva ízelítőt, a szigorú kinézetű, rezzenéstelen arcú – a távoli megyeszékhelyről, Tatabányáról a volt megyeszékhelyre, „reakciós” kisvárosunkba érkezett – elvtársnőnek. Majd következtek a „jobbak”. Én is olvastam egy részletet, amit éppen a tanfelügyelő válaszott ki az olvasókönyvemből. Mások számoltak, írtak a táblánál. Aztán, hirtelen rámutatott a mellettem ülő, addig szerényen, szinte félénken meghúzódó „Rozira” – ez volt a beceneve az osztályban –, hogy énekeljen valamit. Rozi, hétgyerekes, régi „szocdem” vasutas családból származott, és idősebb testvéreitől sok olyat tanult, ami nem volt benne a tanrendben. Szépen, vigyázzállásba vágva magát, csengő hangon nekifogott: „*Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára*”. Mert mit is énekeljen egy vasutas gyerek? Mindnyájan örömmel hallgattuk. Lendületesen énekelte végig: „*Elöl, ül a masiniszta, hátul meg a krumpli fejű kommunista!*” Vágta ki a nóta végét, és büszkén nézett az elvtársnőre. Mindnyájan kövé meredtünk. A tanfelügyelő arcáról hirtelen lehervadt a mosoly, pártállásának megfelelően elvörösödött, és „*ennek a szemtelen provokációnak lesz még folytatása!*” felkiáltással kirohant az osztályból. Zsizsi néni szegény, éppen ellenkezőleg, hirtelen elfehéredett, és egy pillanatig tétovázva, utána szaladt a tanfelügyelőnek.

Librum evolvo (könyvet olvas), az jó, de még jobb, ha én olvasom

„A KÖNYV IS EMBERI TEST. PAPIROS-TEST.
A FÖLDÖN ÉLT LÉLEK VILÁGÍTÓ RÉSE MARADT
BENNE. S HANGTALAN BESZÉDE, KÖNNYE,
MOSOLYGÁSA – SZÍVE DOBOGÁSA.”

(GÁRDONYI GÉZA)

Abban a ködösen gomolygó, hasonló emlékektől neveltető és borzongató gyermekkorban egyik könyvet olvastam a másik után, sőt egyszerre többet is; ez a szokásom máig megmaradt. Élvezettel merülök el akármilyen egyszerűnek tűnő történetben, ha az nekem, olvasónak ad valami többet az átlagosnál. Az olvasással egy időben megindul egy képsor a fejemben a helyszínről, a szereplőkről, a tájról vagy éppen a szavak által létrehozott asszociációk halmaza önti elém a képeket. Életre szóló élmény volt számomra Milne angol humorral átszőtt Micimackó-könyve, amelyet magyarul Karinthy Frigyes zseniális fordításában olvashattam és szerethettem meg. Másik nagy kedvencem, később fiaim kedvence is, Benedek Elek *Világszép nádszállkissasszony* című népmese-átirata és válogatása. Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című könyve már kötelező, de számomra emlékezetes olvasmány volt. Aztán jött Jules Verne, alias Verne Gyula és vele a tudományos igénnyel megfogalmazott kalandregényei a Holdtól a Duna tájain keresztül a föld középpontjáig; gyalog, lóháton, vonattal, hajóval és rakétával. Máig nagyon szeretem Fekete István lebilincselő, szeretettől áradó írásait emberről, állatról, az egész természetről. Kedvenceim a *Téli berek* embernyi emberré cseperedő kamaszaival, a *Csend* önéletrajzi, családtörténeti remeklése tárgyak segítségével elmondva, és a

Tölgy című kisregénynek is beillő elbeszélése a múlt erejéről, amely segít a jövőbe lépni. Jókai Mórtól a kötelező olvasmányokat is szerettem; legtöbbször már év elején elolvastam őket némely kevésbé kedvenc tárgyam (matematika, kémia, fizika) rovására. *Az arany ember*, *Fekete gyémántok*, *Az új földesúr* meg *A Három királyok csillaga* a kedvenceim. Mikszáth Kálmán a másik nagy mesemondó, aki megszerettette velem történelmünk mellékesnek tűnő eseményeit. Ördögien jó írások ezek, s mint tudjuk, az „öreg Luci Ferkó” a részletekben lakozik. Ilyenek számomra a *Különös házasság* és *A Noszthy fiú esete Tóth Marival*. A szépen kötött, illusztrált könyveket mindig nagyon szerettem. Ezért azután Andersen szívszorító és fanyar-édesen fájdalmas történeteinek kötetei, amelyeket nem neveznék igazán gyermekmesének, szépen nyomtatott, színes képeivel már megjelenésükkel magukkal ragadtak. Úgy gondoltam akkor – kilenc éves lehettem –, ha egy könyv külsejében ilyen tetszetős, a belsejében aztán még inkább az kell, hogy legyen! Később megtanultam – a piac törvényeivel együtt –, hogy van kemény fedeles, elegáns kinézetű, de tartalmában ponyvára való könyv, és persze ez sokkal veszélyesebb, mint a magát őszintén megmutató igazi ponyva, amely nem akar másnak látszani, mint ami.

Említettem már az üveges családi könyvszekrényt, amelynek volt alul egy kétajtós zárható része. A kulcsot hol ide, hol oda dugták előlem, s egyszer csak „benne felejtődött” a zárban. Alig vártam, hogy egyedül legyek, és azonnal nekiláttam a felfedezésnek. Nagypám, apámmal egyetértésben oda zárta előlem a szerintük politikailag nem nekem való szépirodalmi és ismeretterjesztő könyveket, mert ha kikotyogom, az a családra is esetleg veszélyt jelenthet. De milyen „bűnös” könyvek voltak ezek? Hazáról szóltak szeretettel, életüket is feláldozó példamutató hősökről, tehát a nemzetről és Istenről, aki segíti teremtményeit, hogy megértsék a világot. Tudományról is szóltak azok a művek, történelemről, de nem materialista alapon, és nem a tudományos szocializmus eszméivel szóltak az előlem könyvszekrénybe zárt könyvek. De ezen az „alsó polcon” ott volt semleges színű kötésű vörös betűkkel a *Szovjetunió kommunista (bolsevik) pártjának története* (Szikra, Budapest, 1953.) című munka is, amelyben – sok más mellett – „*Lenin azt javasolta, hogy a parlamenti köztársaságot a Szovjetek köztársaságával kell felváltani, mely a társadalom politikai szervezetének legcélszerűbb formája a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszakban.*” A könyvek a békés egymás mellett élés szellemében feküdtek egymáson vagy szorultak éppen össze – tartalmuktól függetlenül. A nekem kedves regényekről, mesékről még szólok részletesen, de előtte pár mondat, akkori nagy kedvencemről: ez Hendrik Willem van Loon *Az emberiség története* című munkája a szerző rajzaival. Fordította: dr. Fülöp Zsigmond, Dante Könyvkiadó Budapest, 1931. Keményfedeles, kék színű kötet aranyozott betűkkel nyomva. Az előszó és a tartalomjegyzék után, a 13. oldalon gyermekien egyszerű rajz látható, amelyen egy napfényes, fenyőktől ölelt területen álló hatalmas szikla áll. A messzeségből madár röpköd a több csúcsú sziklatömb felé. A kép alatt ez a szöveg olvasható: „*Magasan északon, a Svithjod-nak nevezett földön, áll egy szikla. Száz mérföld magas és száz mérföld széles. Minden ezer évben egyszer odajön egy kis madár, hogy megélesítse a csőrét a sziklán. Ha majd a szikla ettől elkopott, akkor múlt el az örökkévalóságnak egyetlen napja.*” Az idő megfoghatatlanságáról, végtelenségéről ennél szebben kevesen írtak. Ezt a kis történetet többször felolvastam fiaimnak és nagyon szerették.

Nevelővárosom emlékkönyvébe

„ÜLVÉN SZÉLES BAZILIKÁDBAN: MESSZI
MÚLTAD ZENÉJÉT HALLGATOM SUGARAS ESZTERGOM.”

(BERDA JÓZSEF: VESPERA ESZTERGOMBAN)

Czirók nagyapám, későbbi nevelőapám 1929-ben került Esztergomba vendég-lősként. Többszöri nekifutás után végül a Kis-Duna-hídon át a Mária Valéria-hídra vezető forgalmas Szent Lőrincről elnevezett utcában állapodtak meg nagyanyámmal, és megnyitották a *Frontharcos kiskisvendéglőt*; ahol csúcsidőben nyolcvan-kilencven vendég is kényelmesen helyet foglalhatott. A vendéglő szomszédságában levő fényképész műterem Martsa Alajos tulajdonában volt. Az ő jóvoltából több, főként baloldali érzelmű művész megfordult a vendéglőben nagyanyám vezetete remek konyhája és a kiváló badacsonyi és szentgyörgyhegyi borok miatt. Közülük is kiemelkedett két enni-inni nagyon szerető és tudó, jó kedélyű igazi bohém: Berda József és Tersánszky Józsi Jenő. Így azután hamar megismerkedtem Berda életigenlő verseivel és Kakuk Marci alakjával. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején kaptam még tőlük a nagyapám vezetete *56-os számú Italbolt, talponálló, poharazó* nevet viselő korcsmában „barackot” a fejemre; amely cselekedet akkor a barátkozás jele volt a magát valamire tartó felnőtt, ez esetben a neves költő, író részéről. Ha azzal a mozdulattal átadtak számomra valamiféle „szellemi fertőzést”, azt büszkén vállalom! Berda Józseffel egyszer találkoztam személyesen, amikor az iskolából beszaladtam a Hordóba, nagyapám vezetete talponállóba. A pultrendszer mögé, a kirakat előtt lehetett egy dobogón felmenni – ami magasította a pult mögött állók helyzetét. Futásomban későn vettem észre, hogy a dobogó végénél egy szék van kitéve, és egy termetes, svájcisapkás, rücskös arcú, vörös orrú ember ül rajta, akit alig bírtam nagy lendületemből kikerülni. Futásban köszöntem egy gyors „csokolomot”, és igyekeztem volna tovább. De ez a nagydarab bácsi kitéte a karját és megállított. „Hová ilyen hevesen, öcskös?” – kérdezte és érdeklődve nézett rám. Valami olyasmit mondtam, hogy a nagyapámhoz, mert haza kell vinnem Maminak, nagymamámnak, amit bevásárolt otthonra Papa, a nagyapám. „Na, látom rendes gyerek vagy. De azt tudod-e, ki vagyok én?” – szegezte nekem komolyan a kérdést. Mire válaszolhattam volna, hogy megismertem a Martsa fényképész – akkor már könyvtárigazgató – fényképe alapján. Nagyapám megszólalt a hátam mögött: „Jóskám! Ne tartsd fel a gyereket, mert lekési a buszt! Mariska pedig nem tud majd miből jó estebédet főzni számunkra.” Így megszabadultam a kényelmetlen helyzetemből. A nálunk elköltött remek ebéd után, ahol volt minden: fokhagymás pirítós marhavelővel ínycsiklandónak, nyúlmájpástétom előételként, aranygyöngyös húsleves, főtt marhahús „rezgővel”, hozzá mustáros zsemlyemártás, majd az „éhező inyencek” részére töltött káposzta főételként, levezetesként túrós, almás és mákos rétes. Szóval az ebéd után, miközben öregapám szorgalmasan töltögette Berda költő úr poharát, aki ugyanolyan szorgalommal ürítette azokat, az öreg csavargó király elkezdett mesélni. Elmondta hogyan jött át hajnalban a Pilisen gyalog Pilismarót felé, onnan egy autó behozta Esztergomba; de elindulásakor sötét volt az erdő, őrt álltak a szürkeruhás bükkfakatonák, büszkén zöldellő fenyők, méltóságos tölgyek. Lába alatt a hajnali harmattól csúszós volt a mohás, köves erdei talaj, húzták-fogták a kígyóként tekergő gyökerek, csapkodó vagy tüskés ágak, és fölé

tornyosultak a fekete, szörnyeteg sziklaóriások. Már úgy érezte, összedől a világ, ott marad az erdő mélyén és foglya lesz a sötétség királyának. Kerekre nyílt szemmel figyeltem a mesét, és kívántam, hogy sikerüljön kikerülnie a vad és veszedelmes erdőből. Aztán egyszer – folytatta, miután egy hajtásra kiitta a borát – felragyogott a Nap, és első sugarával végigpásztázta az ádázok seregét. A hajnali fényben tündököltek a sudár fák, daloltak a madarak, ünnepélyes zöldben pompázott a mohaszőnyeg, megszelídültek a gyökérgígyók, és a napfénytől színesen, barátságot kötöttek vele az előbb még zordon sziklák. A költészet, az irodalom szeretete akkor és ott költözött a szívembe örökre.

„ÁLDJ MEG VITÉZSÉGGEL, AZ JÓ HÍRREL, NÉVVEL,
HOGY SZÉP TISZTESSÉGGEL MINDENT VÉGEZZEK EL,
ÖLTÖZTESS FEL FEGYVEREDDEL, JÓ ÉSSZEL, BÁTOR SZÍVVEL!

(BALASSI BÁLINT: EGY KÖNYÖRGÉS. ÚJ)

Az általánosban és a középiskolákban tanított anyag mellett, Esztergomban – mások mellett Balassa Bálint és Babits Mihály emlékéről híres városban – e két nagy magyar költőtől többet és mást is tanultunk, mint máshol. Az esztergomi vár átadataikor, a hatvanas évek elején, Tomi és Gabi barátommal Bálint Mester vérét kerestük és véltük megtalálni egy dohos, várfal alatti omladék elbarnult kövén, és hozzá meséket találtunk ki. Harcos, küzdelmes és végre győztes mesét! Így élt velünk a kalandos életű, istenfélő és nőfaló költő, akinek emlékét az évszázadok messzeségéből még egy csúfolódó versike is megőrizte: „Balassi Bálint (mert mondjuk így is, úgy is) bement a boltba, bekente bajszát barna, bűdös boksszal.” Magam is negyvenhárom éve bajszos lévén, csak azt mondhatom, hogy ez csupán a „meztelen szájúak” szemtelen irigysége!

Babits Mihályról a város irodalomkedvelő népes közössége 2008-ban egy szép kis kötetnek örülhetett Esztergom Város Önkormányzata jóvoltából. A zsebkönyv formátumú, keményfedeles kis könyvecske a *Próféta a hegyen* címet viseli, alcíme *Babits Mihály esztergomi versei*. Nagyfalusi Tibor (aki a hetvenes évek közepén, a Városi Könyvtár igazgatójaként számunkra az ifjúmunkás olvasótáborokat szervezte és vezette) versjavaslatai alapján a kötetet összeállította és kiegészítette: Tóth Franciska, szerkesztette: Gulya István. A kötet borítóján Nagy Szilveszter grafikái láthatók. A könyvben Babits azon versei találhatók, amelyeket Esztergom ihletett, vagy ott íródtak. Babits 1924 tavaszától 1941 augusztusáig tartózkodott nyaranként a régi királyi, majd érseki városban.

„SZOMJASAN REMEGNEK GONDOLATAINK, MINT EZERUJÚ FÁK,
EZER REMEGŐ UJJ – S NYÍLT TENGER A SEMMI – VAK PART A VILÁG.
ÚGY ÁLLUNK A PARTON, MINT HALÁLRA JEGYZETT BOLDOG SZERETŐK
MEZTELEN ÉS VESZTEG ÁLLNAK ÉS RESZKETNEK A TENGER ELŐTT,”

(BABITS MIHÁLY: VETKÖZŐ LELKEK)

„1941. augusztus 2.: „*Én szívesebben itt maradnék Esztergomban... Még egy pár nap haladék.*” – írja ekkor a beszélgető-füzetébe a költő.

1941. augusztus 4.: Babits Mihály a budapesti Siesta-szanatóriumban 58 évesen meghalt.

Eltitkolt könyvek

„NINCS HAMISSÁG, NINCS, NINCS HAZUGSÁG, NINCS
SEMMI ROSSZ, AMIÉRT FIZETNI NE KELLENE. ÍGY
VAGY ÚGY, AZ IDŐ A FARSANG UTÁN MEGHOZZA
A BŐJTÖT, MERT AZ IDŐ NEM HAZUDIK.”

(FEKETE ISTVÁN)

Vajon miért vannak bizonyos könyvek előlem elzárva? Mi lehet bennük, amit nem szabad elolvasnom? Forogtak bennem a kérdések. Három ilyen könyvet és természetesen írójukat szeretném bemutatni. Az első kötet, ami feltűnt, egy színes borítójú keményfedeles könyv volt. A borítóján egy első világháborús katona menetel puskájára tűzött szuronnyal, sapkáján nemzeti szalag lobog és mellette piszkosfehér színű kutyája katonásan emeli a lábát. A kép alatt nagy piros betűkkel a cím: *Bodri*, írta: Fábíán Gyula. „A Szent István – Társulat kiadása”. Belső oldalán, a jobb oldalon felül egy beírás: „*Szeretettel Ferikének keresztapától és keresztmátától. 1938 karácsonyára.*” Ez a Ferike az apám volt. A könyvespolc előtt ülve azonnal elkezdtem olvasni.

BODRI

„(...) mit tehet egy ilyen kis kutya ebben a vérzivatarban, ahol az emberi életet úgy elsodorja a forradalom, mint falevelet az orkán?”

A belső címlapon először a mű címe, alatta:

„*Egyszerű történet a nagy világégés idejéből.*”

A következő sorban:

„*Az ifjúság számára írta Fábíán Gyula, Györgyfi György rajzaival.*”

Fábíán Gyuláról konokul hallgatott az 1945. utáni, először harcosan kommunista felfogású, később liberálisra nyílt magyarországi irodalomtörténet. Fábíán Gyula Losoncon született 1884. április 12-én. Magyar-rajz szakos tanár, etnográfus, író volt. 1908 és 1915 között Sárvarott, majd 1915-től 1943-ig Szombathelyen tanított. Az Iparművészeti Múzeum több kiállításán is részt vett munkáival. Rajzai megjelentek Malonyay Dezső legendás, *A magyar nép művészete* című ötkötetes nagy munkájában. Az ötödik kötet a palócokról szól, ebben találtam egy hivatkozást a 179. oldalon Malonyay részéről: „*A 259–262. ábrákon a Szentpéteri templom rendkívül érdekes festéseit mutatjuk be Fábíán Gyula szívességéből.*” Fábíán Gyula rajzai megörökítették az Alitis Dávid által 1607-ben festett famennyezetének különleges mintáit, köztük az „angyalfejes tulipán” mintázatot. Szentpéteri község Nógrád megyében volt akkor, a „Madáchék fészke”, írja a könyv, Alsósztrégova szomszédságában. Ma Szlovákia. A kötet végén szerepel Fábíán neve és alatta Fábíán Gyuláné, szül. Biczó Ilona, aki szintén közreműködött rajzaival Malonyay nagy munkájában. De később férje több könyvét is illusztrálta (*Gábor diák; Különös há-*

ború). További írásai: *A kis Mozart, Az őseemberek völgye, Táborozás a Balatonnál*. Fábíán Gyula 1955-ben hunyt el Szombathelyen. A szombathelyi Jáki úti temetőben nyugszik.

Györgyfi György (1896. május 6.–1981. június 28.) a kötet illusztrátora. Rajz-tanár, illusztrátor, képgrafikus. 1940-ben, amikor a *Bodri* megjelent, Györgyfi már évek óta a Szent István Társulat kiadványaiba rajzolt, ő volt a kiadó képgrafikusa is. 1948-tól szabadúszóként dolgozott, mert korábbi vallásos témájú munkáit nem nézte jó szemmel az új rendszer.

A *Bodri* című ifjúsági regény egy zsemlyeszínű puli kalandos életéről szól, „aki” juhászcutyának született, és úgy is szolgálta gazdáját, mint nemzedékek óta minden őse. Vásárra igyekezve megálltak Sárváron egy külvárosi korcsmánál, ahol Bodrit véletlenül bezárták az istállóba. Gazdája a nyájjal hajnaltájt továbbállt. Bodri nem találta meg őket, eltévedt. Nagy éhségében a hentestől ellopott kolbász miatt majdnem agyonverték, de későbbi gazdája, Diósi Péter asztalosmester megmentette az életét. Minden rendben ment, amikor, mint egy „földindulás”, kitört a – később elsőnek nevezett – világháború. A nagy világégésben Diósi uramat is behívták katonának a 83-as gyalogezredbe. (Itt álljunk meg egy pillanatra! Czirók nagyapám, Vas megyei lévén, szintén ebbe az egységbe került, csak egy évvel később, 1915-ben.) Bodri, amíg gazdaasszonya és kis gazdája kimennek vele a sárvári vasútállomásra, hogy még egyszer elbúcsúzzanak Diósitól, felugrott a vonatra, és megtalálta gazdáját. Ő lett az ezred kutyája. Éberségének sokan az életüket köszönhették, de a nagy 1915. februári offenzíva ellen mindenki tehetetlen volt. A súlyosan sebesült Diósit halottnak hiszik az oroszok, és majdnem eltemetik a tömegsírba, de Bodri nem engedi! Így kerül gazdája a tábori kórházba és fogságba. Meggyógyul és egy önkéntes ápolónő, aki oroszra tanítja, annak bútorgyáros bátyjához kerül Moszkvába. Asztalosként dolgozik a gyárban, és ott éri a februári, majd az októberi forradalom. Fábíán Gyula könyvének több fejezete szól az orosz forradalomról és a bolsevikok hatalomra jutásáról, a vérengzésekről. A regény egyik orosz szereplője mondja a másiknak: „*Az új rend csak úgy fog gyökeret verni Oroszországban, hogyha mindenki meghal, aki a régi világot képviseli.*” Tiszta beszéd. Ebben a vérgőzös hangulatban természetesen a kalandok folytatódnak, és a végén hazaér mindenki, Diósi mester és Bodri is. A kedves állattörténeten keresztül megismerhetjük az orosz nép életformáját a gyárostól a kisparoson keresztül a gyári munkásokig. Főhőseink, Diósi és Bodri, jól beilleszkedtek az ottani, háborús, forradalmi hétköznapi életébe. A forradalom eseményeit, tragikus részleteit – Fábíán Gyula történetében – másként látjuk, nem, „a cél szentesíti az eszközt” felfogás jegyében. 1945 után a közéletben és az irodalmárok világában olyan hangulat alakult ki, amelyben, mint Márai írta naplójában: „*még hallgatni sem lehetett*”. Mert állásfoglalásra kényszerítettek mindenkit. Ezért nem jelenhetett meg egy, az orosz forradalmat valóságában megmutató könyv. Politikailag nem felelt meg az elvárásoknak Bodri, a zsemlyeszínű puli.

Amikor elolvastam a *Bodri* című könyvet, bevallottam nagyapámnak, hogy bizony kikutattam az elzárt könyveket. Akkor mesélte el, hogy a 83-as gyalogezred régi katonáitól hallott Bodri történetéről, mert a veszteségek miatt velük, újonckal töltötték fel fél évvel később az ezredet, hiszen az állomány fele meghalt vagy fogságba esett az áttöréskor. Ezután már nyugodtan olvashattam bármit, amit a kulcsos szekrény rejtett.

MÁTYÁS KIRÁLY LANTOSA

„MIBEN, MIBEN REMÉLJEN HÁT AZ EMBER?
MELY PILLANATBAN BIZTOS ÉLETÜNK?
MINT ESŐCSEPP, AMELY FOLYÓBA CSEPPEN,
VÉGSŐ ÓRÁNK ÚGY ELROHAN VELÜNK.”

(JANUS PANNONIUS; GERÉB LÁSZLÓ FORDÍTÁSA)

Geréb László Budapesten született 1905. június 2-án. Eredetileg jogi egyetemet végzett író, irodalomtörténész, műfordító, tanár. Nemzedékek tanulták és olvasták kiváló latin fordításait: Janus Pannonius költeményeit, Bonfini történeti munkáját vagy a Thúróczy-krónikát. Első könyve a *Mátyás király lantosa* volt, amely 1940-ben jelent meg. További kötetei: *Ákos vitéz útja* (1942), *A magyar renaissance költői* (1947), *Búvár Kund* (1951, 1956), *Égő világ* (1961). Szülővárosában halt meg 1962. december 10-én, életének 58. évében.

Pohárnok Zoltán (Győr, 1905. július 4.–Palma de Mallorca, 1976. március 22.), az ő rajzaival készült a Dante Kiadó kötete. Festő, grafikus volt, Glatz Oszkár tanítványa. 1946-ban elhagyta az országot, az USA-ban telepedett le. Később Spanyolországban élt haláláig.

Ez a könyv is apám könyve volt. „*Szeretettel Ferikének szorgalmáért. Esztergom, 1940. június 10-én. Anyuci és Apuci.*” Nagypám lendületes, fekete tintával írt, szépen formált betűivel – ahogyan Pöcsét Károly elemi iskolai tanítójától tanulta Sorkikápolnán. A cím alatt: „*Történelmi regény az ifjúság számára, írta: Geréb László. Pohárnok Zoltán rajzaival. Dante kiadás. Dante Könyvkiadó, Budapest. 1940*”.

Geréb László ifjúságnak szánt regénye a mai olvasónak is nyújt érdekes adatokat és történeteket. Talán ezért az interneten is olvasható! Igazi reneszánsz képeskönyv a *Mátyás király lantosa*, amelyben a történet sodra elvisz minket a múltba, és találkozhatunk Galeotto Marzióval, V. Lászlóval, Kolumbusz Kristóffal, Vitéz Jánossal, Vespasiano Da Bisticcivel és természetesen Mátyás királlyal. Olvashatjuk, hogyan fordul szembe Mátyás központosító, erős hatalmi elgondolásaival a már súlyosan beteg, tüdőbajos költő, aki harmincnegyes évesen halt meg keserű szívvel. Geréb László minden fejezet élén Janus Pannonius idézeteket közöl a saját fordításában. Ez az érdekes és szép könyv megérdemelne egy új kiadást, ha másképp nem, Geréb László emlékére.

PIPERE PRINCESSZ

„(...) – MERT A MŰVÉSZ KÜLÖNÖS LÉNY, DOLGAIRA MÁS A TÖRVÉNY!”

(MOLNÁR KATA: PIPERE PRINCESSZ)

A harmadik kedvenc gyermekkori könyvem, amelyikről részletesen szeretnék beszélni, már nem az „alsó polcra” való. Ez az én mesekönyvem volt már 1958-ban. Talán karácsonyra kaphattam. Molnár Kata *Pipere Princessz* című verses meséjét tárja elénk ez a gyönyörű könyv. Illés Árpád nagyszerű, kifejező rajzaival és színekben pompázó „valóságos” mesevilágot megjelenítő hét színes táblaképe

emeli a kötet színvonalát. Illés Árpád neve most a Weöres-centenárium kapcsán került elő megérdemelten, mint az igaz, jó baráté. A képi megjelenítés változatoságában, szín- és formavilágában méltó párja volt a magyar nyelv varázslójának, Weöres Sándornak, és ugyanúgy rátalált Molnár Kata meséjének lelkére. Illés Árpád (1908–1980) festő, grafikus, mesterei Rudnay Gyula és Kandó László voltak.

Molnár Kata prózával vegyes verses meséje ma is aranyos olvasmány, igazi esztétikénti mesélésre alkalmas történet gyermekeink, unokáink számára. Az öreg tarkabarka király egyetlen leányáról, Jázmin hercegekisasszonyról szól a történet.

„Mert a nép csak úgy hívta a kis királylányt, hogy Pipere princessz. Ez pedig magyarul annyit jelent, hogy: maga-magát szépitgető hercegekisasszony.”

A mese a hiú és kiállhatatlan Pipere princessz, a kis kukta, a kéményseprő és a pékinas kalandos története, amely arról szól, miként lesz a mese végére Piperéből Gyűszűvirág-királylány, a kéményseprőből külminiszter, a pékinasból belminiszter, a kis kuktából főpecsétőr. Ma is aktuálisnak érzem. A kórházakban, a gyermekeknek – a hál’ Istennek szép számú – önzetlenül felolvasók választhatnák ezt a könyvet, hogy örömet szerezzenek vele. Az aranyos és vidám mese után, most beszéljünk az írójáról.

Molnár Kata (1899–1967) 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. Alig tudhatunk róla valamit; az irodalomtörténetekben nem szerepel, lexikonokban is elvéve. Szerencsére Nemeskürty István írt művészetéről.⁷

„Schöpflin így nyilatkozott róla: »művészi lendületnek, heves életérzésnek, ragyogó képekkel telített, bőven áradó elbeszélő stílusnak adta meggyőző bizonyosságait«. Radnóti Miklós, Kárpáti Aurél üdvözölték. Schöpflin egy új Kaffka Margitnak tartotta. Talán az is volt. El kellene olvasni... 1936–1940 között négy regénye jelent meg.”

Csak érdemi kiegészítés: Illés Endre is elismerő kritikát írt róla. Ahhoz pedig, hogy olvasni lehessen, először ki kellene adni. Hallgassuk, mit mond írásairól maga az író, Molnár Kata:

„Irodalmi mintáim – úgynevezett fejletleníró koromban nyilván voltak, valakit muszáj követnie az embernek; lenyűgözött Kaffka Margitnak még modorosságával együtt is teljes értékű nyelve, magyarsága, de ő másféle volt, mint én, más volt a látásmódja s a perspektívája is, én – úgy találtam – mélyebbre megyek az enyémben, mint ő; de mennyire irigyeltem az ő egyszerűbbségét! Különb, már írói ésszel, az ökonómiát irigyeltem a jó írótól a legjobban (éppen mert bőbeszédű vagyok – Bölöni és Kenyeres Imre szerint ragályos realitással epikus – az ökonómiára törekvés tette ki a munkám nehezét). (...) Sem írni, sem élni nem tudtam sose elv vagy elvek szerint; meggyőződésem mindenestre mindig voltak és vannak is, de legjobb emlékezetem szerint életem folyamán – ha már elvről van szó – az én elvem a meggyőződésem szerinti cselekvés volt; s hogy ezt is összefoglaljam: meggyőződésem, hogy őszinte magatartás (az életmagatartást értem, a cselekvés magatartását) minden esetben egyenlő az emberi tisztességgel.”⁸

Ez az elv, az emberi tisztesség elve, ennél nemesebbet nehezen tudok elképzelni. Molnár Kata műveinek összkiadását meg kellene valósítani. Megérdemelné. „Mert a művész különös lény, dolgaira más a törvény!”

Epilógus

„SCRIPTA MANENT... EZ AZ EGÉSZ RÁDIÓS,
TELEVÍZIÓS KÖZLÉS MENNYIRE ILLANÓ, MULANDÓ.
A KÖNYVEK BOSSZÚT ÁLLANAK EGY NAPON,
MEGMARADNAK.”

(MÁRAI SÁNDOR: NAPLÓ XI. KÖTET, 1959–60)

Mert bizony „*verba volant, scripta manent*”, tehát a szó elszáll, az írás megmarad – és lehet olvasni, sőt ránk olvasni! De ez a szép és izgalmas benne. Mennyi mindent kellene még mondanom a könyvről, a szeretett barátról, vezetőmről és tanácsadó házi bölcsemről; erről a lapozható, szaglászható, vagy egyszerűen külső és belső tartalmával gyönyörködtető tárgyról. Aztán a megőrzött régi kötetekről: református dédapám kétszáz éves, elefántcsont-fedeles zsoltáros könyvéről, és az új szerzeményekről: német és magyar nyelvű szépséges könyveimről. Az a vágyam, hogy többet olvassanak az emberek, megmaradt. Márai Sándor 1955-ben írja (197–98 p.) „*Amerikában általános a panasz, hogy nem olvasnak könyvet az emberek. Minden módon kínálgatják – kiadók, egyesületek, nagy szervezetek –, nógatják az embereket, hogy olvassanak. Mi lenne, ha – az alkoholprohibíció mintájára – eltiltanák az amerikaiakat az olvasástól? Nagy csempész különítmények alakulnának, amelyek éjjel, viharos tengeren, becsempésznek Amerikába egy rakomány Platónt vagy Shakespeare-t... Talán ez segítené. Két ilyen szellemi prohibíciós kísérletet éltem meg Európában – a nácik és a kommunisták intézményesen égették a könyveket, irtották és tiltották az olvasmány bizonyos válfajait –, s az eredmény mindig dacos érdeklődés volt. Olyanok is olvasták a tiltott könyveket, akik máskülönben hozzá sem nyúltak.*”

Maradt még valami. Batsányi János 1845. május 12-én adta vissza lelkét terem-tőjének Linzben, ugyanúgy, mint 88 évvel később ezen a napon, Óbudán Krúdy Gyula. Nem maradt utána semmi földi módon megfogható, csupán pár tucat könyve, de abban, miként Gárdonyi írta: „*a földön élt lélek világító része maradt benne.*” Velünk marad nevének kalandos, szerelmet kergető „K”-ja, kanyargós, inggal-lérként ropogós „R”-je, büszke, messze zúgó „Ú”-ja, jólelkű asszonyok főztjétől domborodó „D”-je és a végén csengő, figyelmeztető „Y”-ja ott él az értő olvasók szívében. Míg lesz olvasó. Hiszek benne, hogy lesz, hiszen ezért írtam le eddigi gondolataimat. Több mint nyolcvan éve ment el ebből a világból egy író, aki 55 évig járt közöttünk, és álmodott nekünk kétszáz évre valót, álmodott rólunk egy másik, szebb világot, egy édes múltat. Ebben a világban, amely talán meg sem történt, mégis ismerősen járunk és nézelődünk magunk körül; életeken, halálokon, beomlott sírokon, öngyilkos, csalódott szerelmes lába nyomán és lepréselt virágokon csodálkozunk, mint életünk rongyosra olvasott könyvében. Régi élet ez, talán valamikor mi is éltünk benne, ezért fáj a szívünk holdvilágos estéken, amikor az októbe-

ri Duna hideg vizén táncol az a vén, ezüstruhás bohóc, szívünk bolondítója, a más fényével büszkélkedő sápadt Hold. Miközben valahol egy túlvilági füstös kocsmakopott asztalán a kilöttyent vörösborda egy szépasszony kimondatlan nevét írja könnyes szemmel, de mosolyogva az ezernevű, lágyszívű hódító: Szindbád, Nagybotos Viola, Rezeda Kázmér, mikor kinek hitték a rajongó, reménykedő, de mindig szeretetre és hűségre vágyó asszonyok. Miközben a pókhálós sarokból fájdalmas hangokat küld elsuhant álmokról egy nyöszörgő, vén hegedű a felhőket űző szélnek. Ő volt az örök visszajáró lélekkronikás, életünk meséjének mámoros regőse, a nagy magyar író, Krúdy Gyula. Ezért, ha olvasásra bíztatnék bárkit, akkor először az ő műveit ajánlanám tiszta szívvel, hiszen ötvöződik benne Jókai hömpölygő meséje, Kemény Zsigmond keserősége, Mikszáth realitása és Arany költészete. Méltó zárásnak érzem hát, ennek a hozzá méltatlan írásomnak a végére érve, hogy az ő személye zárja irodalmi kalandozásaimnak sorát, akinek meséit még sok magyar ember fogja élvezettel olvasni az „*örökké valóságnak egy napja*” alatt. Visszavezérelt a gondolat. Első unokám első születésnapján, fiam büszkén mutatta Van Loon kék színű, tekintélyes kötetét: „*Nézd apu, megvan már nekem is!*”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1 Klaniczay Tibor–Szauder József–Szabolcsi Miklós: Kis magyar irodalomtörténet (3., javított kiadás). Budapest, Gondolat, 1965.
- 2 Tokaji Zsolt: Kínai jelképtár. Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2002.
- 3 Márai Sándor: A teljes napló 1954–56. Budapest, Helikon Kiadó, 2010. Az idézett mű eredeti kiadása: Edward Gibbon: The History of the Decline and the fall of the Roman. London, Empire, 1. Bd. 1776/1789, 2–3. Bd. 1781, 4–6. Bd. 1788.
- 4 Paál Zoltán: Arvisura (Igazszólás). Regék a hun és a magyar törzsszövetség rovásírásos krónikájából. Összeállította és szerkesztette: Bolyki Úr János, Budapest, Püski, 2005.
- 5 Mahmúd Terdzsüman: Magyarország Története, Tárih-i Üngürüsz vagyis Üngürüsz története. Fordította és a jegyzeteket írta: dr. Blaskovics József, 1982–1988. Kiadta: II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, Ohio 1988. május.
- 6 Erdélyi János: Úti levelek, naplók. Győr, Tarandus Kiadó, 2012.
- 7 Nemeskürty István: A magyar irodalom története. I–II. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2012.
- 8 www.pim.hu Molnár Kata *Életem-émlékeim*

Czirok Ferenc